GENTA

GENÇ TARTIŞMACILAR

MECLİSİ | 2026

Çalışma Rehberi

Dinişleri Komisyonu

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yurt Dışı Teşkilatlanması, Yumuşak Güç Diplomasisi ve Uluslararası Kurumsal Statüsünün Yeniden Yapılandırılmasının Belirlenmesi

İÇİNDEKİLER

Akademi Başkanından Mektup
Akademik Asistandan Mektup
1.Gündem Maddesine Giriş;Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yurt Dışı Teşkilatlanması, Yumuşak Güç Diplomasisi ve Uluslararası Kurumsal Statüsünün Yeniden Yapılandırılmasının Belirlenmesi……..
1.1. Kavramsal ve Tarihsel Çerçeve……...
1.1.1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşu ve Yurt Dışı Teşkilatlanması……...
1.1.2. "Yumuşak Güç" Kavramı ve Dini-Kültürel Diplomasi Bağlamında Diyanet'in Konumu
1.2. Mevcut Durum……..
1.2.1. Yurt Dışı Temsilciliklerin Mevcut Yapısı…….
1.2.2. Vakıf İştirakleri ve Kurumsal Uzantılar……..
1.2.3. Uluslararası Külliye Modelleri: Diyanet Center of America ve Tokyo Camii ve Kültür Merkezi Örnekleri……
1.2.4. Mevcut Faaliyet Hacminin Sevk ve İdare Bakımından Değerlendirilmesi……..
1.3. Mali/Bütçesel Çerçeve ve Uluslararası Fonlardan Yararlanma İmkanları…….
1.4. Uluslararası Yaklaşımlar……..
1.4.1. Diğer Ülkelerin Benzer Din Hizmetleri/Diplomasi Kurumları……..
1.4.2. Avrupa'da Devlet-Din İlişkisi……
1.5.Stratejik Tartışma……..
1.5.1. İki Model Arasındaki Tercih: İç Bürokrasi Olarak Kalma mı, Küresel Dini-Kültürel Diplomasi Yapısına Dönüşme mi?.....
1.5.2. Yeniden Yapılandırmanın Olası Fırsatları ve Riskleri……...
1.6. Siyasi Perspektifler……...
1.7. Gündem Maddesine Dair Cevaplanması Gereken Sorular……..
KAYNAKÇA……

Akademi Başkanından Mektup

Sayın katılımcılar, kıymetli ekibim;

Sizlerle, üzerinde yaklaşık iki aydır ekibimle birlikte büyük bir gayretle çalıştığımız bu meclis simülasyonunda bir araya gelmekten büyük bir onur duyuyorum. Ben Ahmet İshak OLGUN; Pendik İTO Şehit Ahmet Arslanhan Anadolu İmam Hatip Lisesi 10. sınıf öğrencisi olarak bu meclis simülasyonunda Akademi Başkanlığı görevini üstleniyorum.

Ekibimle birlikte temel gayemiz; akademik münazara, uluslararası ilişkiler, parlamenter kültür ve diplomatik simülasyon birikimlerimizin ışığında, genç bireyler olarak analitik düşünceyi ve demokrasi bilincini ön plana çıkarmaktır. Komisyonlarımızda ele aldığımız ulusal ve küresel meseleleri yalnızca yüzeysel tartışmalarla değil; çoğulcu katılım ilkelerine, özgür tartışma ortamına ve nitelikli fikri altyapıya dayandırarak derinlemesine kavramayı hedefliyoruz. Bilgi, sadece bireysel bir birikim değil; meclis zemininde demokratik ve hakkaniyetli reformlar inşa etmek ve toplumun istifadesine sunmak için paylaşıldıkça anlam kazanan kurumsal bir sorumluluktur. Bu yüzden her şeyi bildiğimiz yanılgısına kapılmadan, sorgulamaya, araştırmaya ve katılımcı-teorik çıktılar üretmeye kararlılıkla devam etmek zorundayız.

Ulusal ve uluslararası platformlarda elde ettiğimiz tecrübelerle de sabit olduğu üzere; halk iradesi, çoğulculuk, kamu yararı, insan onuru ve ifade hürriyeti gibi evrensel demokrasi ilkelerini çağımızın dinamikleriyle buluşturmaya, hayatın ve mevzuatın her alanında demokratik adalet idesini hâkim kılmaya talip olmalıyız. Geleceğin demokratik ve katılımcı devlet mimarisine akılcı, tutarlı ve nitelikli birer taş da biz koymalıyız.

Amacımız sizlere akademik donanımı yüksek, nitelikli, demokratik ve ufuk açıcı bir müzakere ortamı sunmaktır. Demokrasinin ve hakkaniyetin üstünlüğünü şiar edindiğimiz bu süreçte, ortaya koyacağınız nitelikli fikirlerinizle ve yapıcı tartışmalarınızla bu simülasyona katacağınız değere gönülden inanıyoruz.

Sevgi ve saygılarımla...

Genç Tartışmacılar Meclisi'26 Akademi Başkanı

Ahmet İshak OLGUN

Akademik Asistandan Mektup

Sayın Katılımcılar,

Genç Tartışmacılar Meclis Simülasyonu kapsamında Din İşleri Komisyonu'nda sizlerle birlikte çalışacak olmaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum. Komisyonumuz, dinin bireysel ve toplumsal hayattaki yerini, din hizmetlerinin kurumsal sorumluluklarını ve inanç özgürlüğünün hukuki sınırlarını ele alan; ilmî birikim, adalet ve sorumluluk bilincini bir araya getiren önemli bir müzakere zemini sunmaktadır.

Gündem maddelerimiz; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uluslararası faaliyetleri ve kurumsal konumu, dinî toplulukların hukuki statüsü ve denetimi ile kamu kaynaklarının kullanımı ve mali şeffaflık meselelerini kapsamaktadır. Bu başlıklar, din hizmetlerinin yürütülmesinden kamu emanetinin korunmasına kadar uzanan geniş bir sorumluluk alanını ihtiva etmektedir. Bu çerçevede temel gayemiz, meseleleri yalnızca idari ve hukuki boyutlarıyla değil, ahlaki ilkeler ve toplumsal sorumluluklar bakımından da değerlendirebilmektir.

Hazırlanan rehberlerin, tartışmalarınıza ilmi bir temel oluşturmasını ve farklı görüşleri tarihi, hukuki ve toplumsal bağlamlarıyla ele almanıza katkı sunmasını temenni ediyorum. Müzakere sürecinde adaletin, emanete riayetin ve hakkaniyetin gözetilmesi; fikirlerin sağlam delillerle temellendirilmesi ve farklı yaklaşımların karşılıklı saygı çerçevesinde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Zira hakikati aramak, yalnızca konuşmayı değil, dinlemeyi, sorgulamayı ve gerektiğinde kendi kanaatini yeniden gözden geçirmeyi de gerektirir.

Hakkaniyetin ilimle, ilmin ise sorumlulukla yol bulduğu verimli bir müzakere dileğiyle…

Saygılarımla,

Din İşleri Komisyonu Akademik Asistanı
Zeliha Kızıltunçden

Komisyona Giriş

Din İşleri Komisyonu; kendisine havale edilen din hizmetleri, inanç özgürlüğü, ibadet yerleri, dini eğitim ve öğretim, toplumsal değerler, dinî kurum ve kuruluşların işleyişi ile ilgili kanun tekliflerini görüşen komisyondur. Farklı inanç grupları arasında diyalog, toplumsal uyum ve din-devlet ilişkilerine dair düzenlemeleri ele alır.

1.Gündem Maddesine Giriş;Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yurt Dışı Teşkilatlanması, Yumuşak Güç Diplomasisi ve Uluslararası Kurumsal Statüsünün Yeniden Yapılandırılmasının Belirlenmesi

Diyanet İşleri Başkanlığı, 1924'te 429 sayılı Kanun'la kurulmuş ve Anayasa'nın 136. maddesi uyarınca laiklik ilkesi doğrultusunda, her türlü siyasi görüş ve düşünce dışında kalarak genel idare içinde görev yapan bir kamu kurumudur. Yurt dışı teşkilatlanması 1978'de ilk Din Hizmetleri Müşavirliği kadrolarının ihdasıyla başlamış, bugün 633 sayılı Kanun'un 18/A maddesi uyarınca büyükelçilikler nezdinde müşavirlikler, başkonsoloslıklar nezdinde ataşelikler eliyle sürdürülmektedir. Bu kadrolu yapıya 1980'lerden itibaren DİTİB, ATİB ve çeşitli ülke vakıfları gibi ev sahibi ülkelerin mevzuatına göre kurulmuş kuruluşlar eklenmiş; Diyanet Center of America ve Tokyo Camii ve Kültür Merkezi gibi külliyeler de bu ağın en görünür uzantıları olmuştur.

Bu ağ, vatandaşa din hizmeti sunmanın ötesinde bir işlev üstlenmiştir. Dinin kamu diplomasisindeki yeri ve yumuşak güç kavramı çerçevesinde Diyanet, Türkiye'nin dini-kültürel diplomasisinin başlıca aktörlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Fas'ın imam yetiştirme enstitüsü, Suudi Arabistan'ın Dünya İslam Birliği ve İran'ın ICRO'su, devletlerin dini hizmeti dış etkiye dönüştürmek için farklı kurumsal modeller geliştirdiğini göstermektedir.

Faaliyet hacmi, kadrolu yapının çok ötesine geçmiştir. 580 personelden oluşan teşkilat, milyonlarca kişiye ulaşan hizmet, eğitim ve yayın faaliyetleri yürütmektedir. Başkanlığın 2026 bütçesi 174 milyar TL'yi aşarken, yurt dışına aktarılan kaynağın miktarı, kanalı ve denetimine ilişkin kamuya açık veri sınırlıdır. Bu durum yapının hukuki statüsünü, finansmanını ve hesap verebilirliğini tartışmaya açmaktadır.

Meselenin bir de dış boyutu vardır. Avrupa'da devletler, dini toplulukları yabancı devlet bağlantılı yapılar yerine yerel kurumlar üzerinden düzenlemeye yönelmektedir. Avusturya'nın dış finansmanı yasaklayan 2015 tarihli İslam Yasası, Fransa'nın yurt dışından imam kabulünü sonlandırması ve Almanya'nın "Alman İslamı" ile yerel imam yetiştirme vurgusu, mevcut görevlendirme ve finansman modelinin ev sahibi ülkelerde hukuki ve diplomatik sınırlara dayanabildiğini göstermektedir.

Bu çerçevede iki tasavvur öne çıkmaktadır. Birincisi, Diyanet'in genel idare içinde, öncelikle iç hizmet sunan bir kurum olarak kalmasını savunur. İkincisi, yurt dışı teşkilatın ayrı bütçeli ve kadrolu, özerk bir dini-kültürel diplomasi yapısına dönüştürülmesini önerir. Hükümet yurt dışı faaliyetleri vatandaşa ve Müslüman topluluklara götürülen bir hizmet olarak görürken, muhalefet bütçe büyüklüğü, şeffaflık, bağımsız denetim ve inanç grupları arasında eşit mesafe konularında hesap verebilirlik talep etmektedir.

Komisyon bu gündem maddesinde, yurt dışı teşkilatlanmanın hukuki dayanağını, mali yönetimini, diplomatik sonuçlarını ve anayasal tarafsızlık ilkesiyle uyumunu birlikte değerlendirerek yapının mevcut hâliyle mi korunacağına yoksa yeniden yapılandırılacağına ve bunun hangi ilkelere dayanacağına karar verecektir.

1.1. Kavramsal ve Tarihsel Çerçeve

1.1.1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluşu ve Yurt Dışı Teşkilatlanması

Osmanlı döneminde Müslümanlara sunulacak din hizmetleri, bir devlet görevlisi olan Şeyhülislam tarafından idare edilmiştir. Şeyhülislamlık, Osmanlının son iki asrına gelinceye kadar vakıflara dair işler ve din hizmetlerinin yanında adliye ve eğitim hizmetlerini de yürütmüştür. Tanzimat Dönemi'nden sonra, Adliye ve Maarif Nezaretlerinin kurulmasıyla birlikte Şeyhülislamlığın yetki alanı sadece dini konularla sınırlı hale gelmiştir. Ömürleri boyunca bu hizmeti sürdürmek üzere atanan Şeyhülislam'ın devlet erkânı arasındaki konumunda zaman içerisinde değişimler olmuş; daimi olarak Divan (Bakanlar Kurulu) üyesi kabul edildiği zamanlar olduğu gibi, gerektiğinde Divana katıldıkları zamanlar da olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde kabine sistemine geçildikten sonra Şeyhülislam, Şer'iye ve Evkaf Nazırı adıyla kabine üyesi sayılmış ve görev süresi, üyesi olduğu hükümetin ömrüne bağlı hale gelmiştir.

3 Mayıs 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetin din hizmetlerini yürütmek üzere Şer'iye ve Evkaf Vekâleti kurulmuş 3 Mart 1924 tarih 429 sayılı kanun ile başvekâlete bağlı "Diyanet İşleri Reisliği" ihdas edilmiştir. Söz konusu kanunda reisliğin görevi "Dîn-i mübîn-i İslâm'ın itikâdât ve ibâdâta dair olan bütün ahkâm ve mesâlihinin tedviri ve müessesât-ı dîniyenin idaresi" ifadeleri ile belirlenmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut teşkilat yapısı ise 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ve onda çok kapsamlı değişiklikler yapan 1 Temmuz 2010 tarih ve 6002 sayılı kanunla şekillenmiştir. Bu itibarla, din hizmeti kurumu olarak hizmet ağı, kurumsal yapılanması ve toplumsal kabul görmüşlüğü ile Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumun ihtiyaç, beklenti ve talepleri doğrultusunda, çağın şartlarına göre teşkilatlanan ve küresel ölçekte hizmet sunan bir kurum haline gelmiştir.

22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Madde 18/A: Başkanlık yurt dışı teşkilatı, müşavirlik ve ataşeliklerden oluşur.

24/02/1978 tarihli ve 7/14656 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bazı birimler Daire Başkanlığına dönüştürülmüş ve ilk defa 10 adet yurtdışı Din Hizmetleri Müşavirliği kadrosu ihdas edilerek, Başkanlığın yurtdışında da teşkilatlanmasının temelleri atılmıştır.

1.1.2. "Yumuşak Güç" Kavramı ve Dini-Kültürel Diplomasi Bağlamında Diyanet'in Konumu

- **Yumuşak Güç**

Yumuşak güç, bir ülkenin sahip olduğu değerlerin cazibesine ve diğerlerinin isteklerini etkileme ve şekillendirme becerisine dayanmaktadır. Yani senin elde etmek istediğin sonuçları başkalarını zorlamadan, onların da senin yanında olarak istemelerini sağlar.

Yumuşak güç kullanarak ülkeler ve halklar arasında etkileşim ortamı sağlayan kamu diplomasisi araçları, farklı alanlarda işbirliklerinin sağlanmasına ve yeni dostlukların kurulmasına imkân sunmaktadır. Dünyada cazibe merkezi olarak görülen, kendisini çok iyi ifade edebilen ve anlatan, güvenirlik kazanmış, işbirliğine açık olan ülkeler, dış politikada ve yabancı kamuoyun nazarında stratejik değerlerini artırarak uluslararası politikada kendilerine önemli bir yer bulmaktadırlar. Zira yeni milenyumla birlikte birçok kurum gibi Diyanet de uluslararası etkisini artırmıştır.

Yumuşak gücün başlıca kaynakları arasında bir ülkeyi diğer ülke nezdinde çekici kılacak değerler, kültür, kurumlar ve politikalar bulunmaktadır. Bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığı, çeşitli ülke ve kamular karşısında bir yumuşak güç etkisi gösterebilmektedir.

- **Dini Diplomasi**

Devletten devlete yönelik yürütülen geleneksel diplomasinin günümüz küresel dünyasında yabancı ülkeleri ve onların kamularını etkilemek ve onlarla ilişkiler kurmak adına yetersiz kalması ile kamu diplomasisi uygulamaları ağırlık kazanmıştır.
Din de ülkelerin yumuşak güç unsurlarından biridir ve kamu diplomasisi uygulama alanları içerisinde yer almaktadır. Özellikle kültürlerin
temel unsurlarından olan dinlerin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Günümüzde
de toplumlar arasında iletişimi ve etkileşimi kolaylaştıran araçların başında gelen dinin rolü, dış politikada soğuk savaş dönemindeki gibi etkisiz ve hükümsüz değildir.
Türkiye'nin dini diplomasi uygulayıcılarının başında gelen Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), aynı zamanda Türkiye'de dini alanda faaliyet gösteren en üst yasal kurumdur.
Dinin uluslararası arenada hedef kitleleri hızlı bir şekilde harekete geçiren en önemli dinamiklerden olması hasebiyle DİB'nın faaliyetleri de uluslararası arenada karşılık bulmaktadır. DİB, Anayasa'nın 62. maddesi "Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır" ile dünya üzerindeki Türk vatandaşlarının yanında

olabilmektedir. Kamu diplomasinin yumuşak gücü dindaşlık ile de sadece Türk vatandaşları değil tüm Müslümanlar hedef kitlesi içerinde yer alabilmektedir.

1.2. Mevcut Durum

1.2.1. Yurt Dışı Temsilciliklerin Mevcut Yapısı

Anayasal bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, merkez teşkilatı, taşra teşkilatı, yurtdışı teşkilatı ve medya kanalları vasıtasıyla Türk toplumunun dini ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılamaya çalışmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın bulunduğu Büyükelçilikler nezdinde 'Din Hizmetleri Müşavirlikleri', Başkonsolosluklar nezdinde de 'Din Hizmetleri Ataşelikleri'' adı altında yurt dışı teşkilatları bulunmaktadır.

1980'li yılların başlarından itibaren, Diyanet İşleri Başkanlığı, yurtdışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın dini ve kültürel konularda bilgilendirilmesi, milli ve dini değerlerinin güçlendirilmesine yönelik olarak, Avrupa ülkelerindeki Büyükelçilikler nezdinde Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Başkonsolosluklar nezdinde de Din Hizmetleri Ataşelikleri ve Ataşe Yardımcılıkları adı altında yurtdışı teşkilatlanma sürecini başlatmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışındaki bu teşkilatlarıyla organik bağı bulunan 'Türk Diyanet Vakfı' adı altında bir örgütlenmesi de yer almaktadır. Bu çerçevede, Diyanet İşleri Başkanlığı, yurt dışındaki Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçilikleri ve Başkonsoloslukları nezdindeki teşkilatlarıyla organik bağı bulunan 'Türk Diyanet Vakfı' adı altında bir örgütlenmeye gitmiştir.

1.2.2. Vakıf İştirakleri ve Kurumsal Uzantılar

1982'de Belçika'da 'Belçika Diyanet Vakfı', 1982'de Hollanda'da 'Hollanda Diyanet Vakfı (HDV)',1984'te Almanya'da 'Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)', 1984'de İsveç'te 'İsveç Diyanet Vakfı", 1985'te Danimarka'da 'Danimarka Türk Diyanet Vakfı', 1986'da Fransa'da 'Fransa Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği (DİTİB)',1987'de İsviçre'de 'İsviçre Türk Diyanet Vakfı (ITDV)', 1990'da Avusturya'da 'Avusturya Türk İslam Birliği (ATİB)', 2001'de İngiltere'de 'İngiltere Türk Diyanet Vakfı (İTDV)' kurulmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı, 1985 yılından itibaren maaşları Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından karşılanmak suretiyle, yurt dışındaki teşkilatları bünyesinde faaliyet yürüten cami ve mescitlere din görevlisi gönderme uygulamasını başlatmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, bahsi geçen Müşavirlikler ve Vakıflar aracılığıyla, vatandaş, soydaş ve dindaşlarımızın göçmen ya da azınlık olarak yaşadıkları ülkelerde dinsel, sosyal, kültürel ve eğitsel, vb. faaliyetler yürütmektedir.

- **DİTİB**

Merkezi Köln'de bulunan 'Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)', 230 cami derneğinin bir araya gelmesiyle 05.07.1984 tarihinde kurulmuştur. DİTİB, günümüzde, din hizmetleri faaliyetlerinin yürütülmesi noktasında Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği ile işbirliği içerisinde hareket etmektedir.

DİTİB Genel Merkezi tarafından, Eyalet Birliklerinin ve derneklerin destekleri ile Müslüman cemaat kütüğü oluşturularak, İslam'ın Almanya'da kurumlaşması için çalışmalar sürdürülmektedir. Bu doğrultuda, Hamburg, Bremen ve Hessen Eyaletlerinde ilgili kurumlarla çeşitli anlaşmalar yapılmıştır.

DİTİB'in, Genel Merkez, Eyalet Birlikleri ile bağlı dernek ve camiler vasıtasıyla yürüttüğü faaliyetler, topluluğun dini, sosyal, kültürel ve eğitsel hayatının geliştirilmesi ve iç dayanışmanın arttırılmasında önemli işlevlere sahiptir. Ayrıca, üst bir sivil örgütlenme olarak DİTİB, bireylerin entegrasyon ve asimilasyon süreçleri içerisinde sosyal vaziyet alışlarını ve davranışlarını şekillendiren bir kaynaktır. Özellikle, asimilasyonun tahakkümüne direniş oluşturmada ve karşılaşılan yapısal eşitsizliklerle mücadele etmede aracı bir işlev üstlenmiştir.

- **ATIB**

Avusturya'daki ATIB Birliği'nin tarihi, esas olarak Avusturya'nın 1960'lı yıllardan itibaren yaşadığı göç tarihiyle bağlantılıdır: 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'den gerçekleştirilen iş gücü göçü sürecinde, Avusturya gibi Avrupa ülkelerinde Türkiye kökenli göçmenler tarafından cami dernekleri kurulmuştur. Bu durum, diğer hususların yanı sıra, Viyana'da ATIB'in kurulmasına yol açmıştır (Esas itibarıyla Almanya'daki DİTİB'in Avusturya'daki karşılığı olarak)

ATIB (Avusturya Türk İslam Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Birliği) 1990 yılında kurulmuştur ve Avusturya'nın en büyük İslami çatı örgütüdür. O dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin Din Hizmetleri Müşaviri, 2015 yılında dahi ATIB'i, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumsallaşmış devlet İslamını temsil eden Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışı kuruluşu olarak nitelendirmiştir.

2015 yılında yeni İslam Yasası'nın yürürlüğe girmesinden bu yana, Avusturya'daki İslami dinî cemaatler kendi mali kaynaklarını ülke içinde kendileri sağlamak zorundadır. Yurt dışından dinî cemaatlerin olağan faaliyetlerinin finansmanı yasaklanmıştır. O dönemde Diyanet Başkanı olan Mehmet Görmez (görev süresi 2011–2017), İslam Yasası'nın Avusturya Parlamentosu tarafından kabul edilmesi vesilesiyle ATIB'in önemini vurgulamış ve Avusturya'daki Müslümanlara, yeni yasayla ilgili toplumsal tartışmaya "yüksek bir olgunlukla, büyük bir dikkatle yaklaşmaları ve tepkilerini demokratik çerçevede, bilimsel

olarak ortaya koymaları” çağrısında bulunmuştur. Özellikle 2015 İslam Yasası’nın finansmana ilişkin düzenlemeleri ATIB için oldukça önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır. 2019 yılında, yeni İslam Yasası nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalan ve ATIB bünyesinde görev yapan bazı imamların açtığı dava Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiştir.

1.2.3. Uluslararası Külliye Modelleri

- **DCA (Diyanet Center of America)**

Amerika Diyanet Merkezi (DCA), kuruluş adı olan “Türk Amerikan Toplum Merkezi” adıyla, 1993 yılında bir grup Türk Amerikalı tarafından Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Türk göçmenlere ve diğer Müslümanlara dini, sosyal ve eğitim hizmetleri sağlamak amacıyla kurulmuştur. TACC'nin ilk adımı, cami, okul, fitness merkezi ve diğer kültürel ve sosyal buluşma alanlarını içeren tesisleri için Maryland, Prince George's County'de bir arazi satın almak oldu.

2008 yılında, TACC üyeleri ve Washington DC'de yaşayan birkaç Müslüman, “Amerika Diyanet Merkezi” işletme adı altında tesislerin genişletilmesi için planlama ve geliştirme çalışmalarına başladı. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan projeyi onayladı ve inşaat 2012 yılında başladı. 2013 yılında DCA'nın temellerinin atılmasının ardından 2015 yılında en yeni DCA tesislerinin açıldı.

- **Tokyo Camii ve Kültür Merkezi**

Tokyo'nun ilk camisinin inşaatı 1932'de başlatıldı ve 1938'de hizmete girdi. Cami binası 1986'da yıkılınca arazisi, cami yapılması şartı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne hibe edildi. Bu nedenle cami arsasının mülkiyeti Türkiye Cumhuriyeti hazinesine aittir. 1997'de Diyanet İşleri Başkanlığı Tokyo Cami Vakfi'nı kurdu. 1998'de temeli atılan bina, iki yılda tamamlandı. Cami, 30 Haziran 2000'de ibadet açıldı.

2017 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Tokyo Camii’nin yanına Türk Kültür Merkezi adlı yapıyı inşa etti. Dört katlı olan Türk Kültür Merkezi’nin üçüncü katında Türkiye’ye bağlı Yunus Emre Enstitüsü faaliyetlerini sürdürmektedir.

1.2.4. Mevcut Faaliyet Hacminin Sevk ve İdare Bakımından Değerlendirilmesi
2025 Yılı İdare Faaliyet Raporu'na göre teşkilatta 74'ü kadrolu, 506'sı sözleşmeli olmak üzere 580 personel görev yapmaktadır; 2023 yılında bu sayı 586'dır (77 kadrolu, 509 sözleşmeli). Aralık 2023'te TBMM Genel Kurulu'nda yapılan beyana göre 45 müşavirlik ve 30 ataşelik bulunmaktadır.

Faaliyet hacmi, kadrolu teşkilatın nicel büyüklüğünün ötesinde bir görünüm arz etmektedir. 2023 yılında Başkanlık ve Türkiye Diyanet Vakfı iş birliğiyle yürütülen vekâletle kurban organizasyonunda yurt içi ve yurt dışı olmak üzere 745.000 hisse kesilmiş; farklı dil ve lehçelerde 123 eserin ilk baskısı yapılmış ve yabancı dil ve lehçelerdeki yayınlardan

1.158.670 adedi ücretsiz dağıtılmıştır. Aynı dönemde X. Yurt Dışı Din Hizmetleri Konferansı, yurt dışına gidecek personele yönelik hazırlık eğitimleri, mahalli din görevlilerine yönelik hizmet içi eğitimler (Rusya ve Güney Afrika örneklerinde) ve yurt dışındaki vatandaşlara yönelik aile seminerleri düzenlenmiştir. Genel Kurul'da dile getirilen verilere göre son iki yılda 3,1 milyon vatandaşa hizmet sunulmuş ve Türkiye Diyanet Vakfı iş birliğiyle 149 ülkede insani ve sosyal yardım faaliyetleri sürdürülmüştür.

Kadrolu teşkilat, büyüklüğünü korurken faaliyet göstergeleri artış kaydetmiştir. Stratejik planın Hedef 4.3'ü (yurt dışına yönelik din hizmeti, yaygın din eğitimi ve yayın hizmetlerinin nicelik ve niteliğinin artırılması) kapsamındaki performans göstergelerinde 2025 hedefleri karşılanmış veya aşılmıştır. Yurt dışından Türkiye'ye getirilerek eğitim verilen öğrenci/kursiyer sayısı 7.115 olan başlangıç değerinden 10.157'ye (hedef 9.424), yurt dışında görevlendirilecek personelden oryantasyon programından yararlanan sayısı 2.362'den 2.819'a (hedef 2.792) yükselmiştir. Cami ve kurs hizmetleriyle ulaşılan kişi sayısı 1.850.000 olan başlangıç değerinden 5.700.000'e, gençlere ve aileye yönelik faaliyet sayısı ise sıfırdan 60.500'e ulaşmış olup her iki göstergede de hedef aynen gerçekleşmiştir. Bunlardan ayrı bir gösterge olan "yurt dışında faaliyet gösterilen ülkelerde ulaşılan kişi sayısı" 2024'te 2.000.000 iken 2025'te 2.124.000 olmuş (gerçekleşme oranı %101,14), sorumlu birim Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü olarak kayıtlıdır.

Sevk ve idare bakımından yapı iki kademelidir. Merkezde Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü; yurt dışındaki vatandaşların din hizmeti ve din eğitimi işlerini yürütmek, yurt dışında görevlendirilecek personelin seçimi ve eğitimiyle ilgili işleri yapmak, yurt dışı din hizmeti bölgelerini grup ve sınıf esasına göre düzenlemek, teşkilatın bulunmadığı yerlerde koordinatör görevlendirmek, uluslararası şûra toplantılarını organize etmek ve yurt dışı dinî tesislere ilişkin işlemleri yürütmekle görevlidir. Sahada ise müşavirlik ve ataşelikler; din görevlilerinin izin, görevlendirme ve yer değişikliği işlemlerini yürütmek, dinî dernek ve vakıfların faaliyetleriyle ilgilenmek, cami ve mescitlerin açılmasını sağlamak, bulundukları ülkenin dinî idareleriyle iş birliği yapmak, yıllık eylem planı ve faaliyet raporu hazırlamakla yükümlüdür. Yurt dışına gönderilecek personelin görevlendirilmesi ise Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonu (BAOKK) kararıyla gerçekleştirilmektedir.

Bu kamu teşkilatına ek olarak, bulundukları ülkelerin mevzuatına göre kurulmuş vakıf ve dernek yapıları (DİTİB, ATİB ve ülke vakıfları) müşavirliklerle iş birliği içinde faaliyet yürütmektedir. Külliye modellerinde de Diyanet'in idari bağı görülmektedir: Diyanet Center of America'nın yönetici kadrosu ve din görevlileri Diyanet tarafından belirlenmekte, merkez ana desteğini Diyanet'ten almaktadır.

1.3. Mali/Bütçesel Çerçeve ve Uluslararası Fondan Yararlanma İmkanları

- **Diyanet İşleri Başkanlığı 2026 Bütçesi: 174 milyar 389 milyon 341 bin TL**

Bu alandaki en görünür örneklerden biri Diyanet Center of America'dır (DCA). ABD'de kaleme alınan bir makaleye göre DCA, fonlarının büyük bölümünü ABD'de kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olan Türk Amerikan Toplum Merkezi aracılığıyla almaktadır; kuruluşun federal vergi beyannameleri "Diyanet Center of America" adıyla faaliyet gösterdiğini ve DCA ile aynı adresi kullandığını ortaya koymaktadır. Aynı çalışmada, kompleksin Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı kaynaklarıyla inşa edildiği belirtilmektedir. Beyannameye göre kuruluş 2022 yılında yaklaşık 2,66 milyon dolar gelir ve 5,16 milyon dolar gider bildirmiş, net varlıklarını ise yaklaşık 83,6 milyon dolar olarak göstermiştir.
Bu tablo, yurt dışına aktarılan kamusal kaynağın izlenebilirliği bakımından önemli bir soruyu gündeme getirmektedir: Türkiye'den aktarılan kaynak ne kadardır, hangi kanaldan ve hangi ölçütlerle aktarılmıştır, ABD'deki yapı üzerinden nasıl kullanılmaktadır? Yayımlanmış resmî belgeler ve akademik literatür bu sorulara bütüncül bir yanıt sunmamaktadır. Yurt dışındaki bir yapının finansmanına ve denetimine ilişkin verilerin kamuoyuna açık olmaması, söz konusu kaynakların mali yönetim kapasitesi ve hesap verebilirlik bakımından değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle mesele yalnızca ne kadar kaynak ayrıldığı değil, bu kaynağın ne kadar şeffaf ve denetlenebilir olduğudur.

1.4. Uluslararası Yaklaşımlar

1.4.1. Diğer Ülkelerin Benzer Din Hizmetleri/Diplomasi Kurumları

- **Fas**

Muhammed VI İmam-Mürşidin ve Mürşidât Yetiştirme Enstitüsü, 16 Mayıs 2003 tarihinde gerçekleştirilen Kazablanka saldırılarının ardından Fas'ın dini alanını yeniden yapılandırma sürecinde önemli kurumlardan biri haline gelmiştir. Enstitünün temel faaliyet alanlarından biri, imam ve din görevlilerinin eğitimidir.

Enstitünün faaliyetleri Fas'ın sınırlarıyla da sınırlı değildir. Özellikle Afrika ülkelerinden din görevlilerinin eğitilmesi, Fas'ın dini diplomasi politikalarının önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Fas, kendi dini eğitim ve kurumlaşma modelini farklı ülkelere aktararak dini kurumlar ve din görevlileri üzerinden uluslararası ilişkilerini geliştirmektedir. Bu doğrultuda enstitü, Fas'ın dini alandaki uluslararası iş birliğinin ve dini diplomasi faaliyetlerinin kurumsal araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

- **Suudi Arabistan**

1960'lardan itibaren Suudi Arabistan'ın uluslararası dini faaliyetleri, farklı kurum ve kuruluşların oluşturulması ve geliştirilmesiyle genişlemiştir. Bu süreçte Dünya İslam Birliği

(Râbıtatü'l-Âlemi'l-İslâmî – MWL) ve Medine İslam Üniversitesi (Islamic University of Madinah – IUM), ülkenin uluslararası dini faaliyetlerinde öne çıkan kurumsal yapılardan olmuştur.

Dünya İslam Birliği, uluslararası ölçekte dini ve kültürel faaliyetler, konferanslar, dini kurumlarla iş birlikleri ve çeşitli sosyal faaliyetler yürütmektedir. Medine İslam Üniversitesi ise özellikle farklı ülkelerden öğrencilerin eğitim almasını sağlayarak Suudi Arabistan'ın uluslararası dini eğitim ağının oluşmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Bu iki kurumun faaliyetleri farklı alanlarda şekillenmektedir. Dünya İslam Birliği daha çok uluslararası dini ilişkiler, dini kurumlar arası iş birliği ve kültürel faaliyetler üzerinden hareket ederken, Medine İslam Üniversitesi yükseköğretim ve uluslararası öğrenci eğitimi üzerinden faaliyet göstermektedir. Üniversitede eğitim alan öğrencilerin kendi ülkelerine dönerek dini ve akademik alanlarda görev almaları, kurumun uluslararası etkisinin önemli kanallarından biri olmuştur.

Bu nedenle Dünya İslam Birliği ve Medine İslam Üniversitesi, Suudi Arabistan'ın dini eğitim ve faaliyetlerini ülke sınırlarının ötesine taşıyan ve farklı ülkelerle dini-kültürel bağların geliştirilmesine katkı sağlayan başlıca kurumsal yapılar arasında değerlendirilebilir.

- **İran**

İran'ın kültürel diplomasisi, ortak dini ve kültürel bağların bulunduğu ülkelerin yanı sıra İran'ın stratejik ilişkiler geliştirdiği farklı topluluk ve ülkelerde de faaliyet göstermektedir. Bu yapının önemli kurumsal araçlarından biri İslam Kültür ve İlişkiler Teşkilatı (Islamic Culture and Relations Organization – ICRO)'dır.

İslam Kültür ve İlişkiler Teşkilatı (ICRO)

ICRO, İran'ın yurt dışındaki kültürel ilişkilerini yürütmek amacıyla faaliyet gösteren temel kurumlardan biridir. Teşkilat, farklı ülkelerde bulunan kültür merkezleri ve kültür müşavirlikleri aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Müslüman ülkeler öncelikli olmak üzere, Müslüman olmayan ülkelerde de kültürel ve akademik faaliyetler yürütmektedir.

ICRO'nun faaliyetleri İran'ın diplomatik temsilciliklerinden farklı bir kurumsal kanal üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu yapı, İran'ın dış ülkelerdeki kültürel ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin yürütülmesinde görev almaktadır.

Teşkilatın faaliyetleri arasında Farsça öğretimi, dini ve kültürel diyaloğun geliştirilmesi, kültür ve eğitim kurumlarıyla iş birlikleri, kültür haftaları ve festivaller düzenlenmesi, sergiler ve sanatsal etkinlikler gerçekleştirilmesi, akademik ve bilimsel çevrelerle iletişim kurulması gibi çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca İran ile ev sahibi ülkeler arasında imzalanan kültürel anlaşmaların uygulanmasına yönelik faaliyetler de yürütülmektedir.

ICRO'nun faaliyet alanı farklı ülkelerin kültürel ve toplumsal özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Teşkilat özellikle Irak, Lübnan ve Pakistan gibi önemli Şii topluluklarının bulunduğu ülkelerde; Tacikistan gibi Farsça konuşulan ülkelerde ve İran'ın yakın ilişkiler yürüttüğü Suriye gibi ülkelerde aktif faaliyetler gerçekleştirmektedir.

Lübnan, ICRO'nun faaliyetlerinin görüldüğü önemli örneklerden biridir. Beyrut'taki İran Kültür Müşavirliği aracılığıyla kültürel, sanatsal ve akademik etkinlikler düzenlenmekte ve yerel kurumlarla çeşitli iş birlikleri gerçekleştirilmektedir. Lübnan örneğinde kültürel faaliyetler, İran ile Lübnan arasındaki uzun süreli dini ve kültürel ilişkilerle birlikte ele alınmaktadır.

ICRO'nun Lübnan'daki faaliyetleri aynı zamanda İran dış politikasında yer alan "direniş" fikrinin kültürel boyutuyla ilişkilendirilmektedir. Bu çerçevede, 2020 yılında Bağdat'ta düzenlenen "Direniş Âlimleri Konferansı", İran'ın dini-kültürel kurumlarının bölgesel ölçekte gerçekleştirdiği faaliyetlere örnek olarak gösterilebilir.

Bu üç örnek birlikte değerlendirildiğinde, devletlerin dini ve kültürel faaliyetlerini uluslararası alana taşımak için farklı kurumsal modeller kullandığı görülmektedir. Fas, özellikle imam eğitimi ve dini personel yetiştirme üzerinden; Suudi Arabistan, uluslararası dini eğitim ve dini kuruluşlar aracılığıyla; İran ise kültür merkezleri, kültürel etkinlikler ve dini-kültürel ilişkiler üzerinden uluslararası faaliyet yürütmektedir.

Bu açıdan Muhammed VI Enstitüsü, Dünya İslam Birliği, Medine İslam Üniversitesi ve ICRO, dini hizmetlerin yalnızca ülke içindeki faaliyetlerle sınırlı kalmayıp eğitim, kültür ve uluslararası iş birliği kanalları üzerinden dış ilişkilere de taşınabileceğini gösteren farklı kurumsal örnekler sunmaktadır.

1.4.2. Avrupa'da Devlet-Din İlişkisi

- **Avusturya**

Avusturya, dini toplulukları hukuken tanıyan ve onlarla kurumsal ilişki kuran, ancak bu ilişkiyi "ulusal denetim" ilkesine dayandıran bir model sunar. 2015 tarihli İslam Yasası bu yaklaşımın en belirgin örneğidir. Yasaya göre tanınmış bir dini topluluğun faal işletimi ülke içinden finanse edilmelidir. Yurt dışından gelen kalıcı mali destek yasaktır. Miras gibi tek seferlik bağışlar ilke olarak mümkündür, ancak mal varlığının yönetimi ülke içinde, örneğin bir vakıf eliyle yürütülmelidir. Din görevlilerinin maaşları da yabancı bir devlet tarafından karşılanamaz ve görev yapılan cemaat tarafından ödenmelidir. Tanınma için ayrıca dini cemaatin "devlete ve topluma karşı olumlu bir tutum" sergilemesi aranır. Eleştirmenler bu hükmü, Avusturya hukukunun dini inanç ilkelerinin önüne konulması olarak yorumlamıştır.

Düzenlemenin temel gerekçesi, dini hayatın dış etkiden arındırılması ve Müslüman toplulukların toplum içinde kendi kendine yeten bir yapıya kavuşturulmasıdır. Avusturya Türk İslam Birliği (ATİB) başta olmak üzere birçok İslami örgüt yasayı din özgürlüğüne

müdahale ve ayrımcılık olarak nitelendirmiştir. Yasa, Diyanet'in imam görevlendirme modelini doğrudan etkilediği için Türkiye'de de tepki çekmiştir.

Yasanın uygulaması 2018'de somut sonuçlar doğurmuştur. Dış finansman yasağı gerekçe gösterilerek aralarında Viyana'daki Nizam-ı Âlem Camisi'nin de bulunduğu yedi caminin kapatılacağı duyurulmuş, ATİB'e bağlı 11 imam hakkında sınır dışı işlemi başlatılmış ve Türkiye'den maaş alan yaklaşık 60 din görevlisinin oturma izinleri gözden geçirilmiştir.

Avusturya örneği, Avrupa'da devletlerin dini toplulukları yabancı devlet bağlantılı yapılar yerine yerel kurumlar üzerinden düzenleme eğilimini yansıtır. Bu durum, Diyanet'in yurt dışı teşkilatlanmasının hukuki ve diplomatik sınırlarını tartışmak için önemli bir referans noktasıdır.

- **Almanya**

Almanya'da devletin İslam politikası, Avusturya'daki gibi yasal bir yasaklama yoluyla değil, devlet öncülüğündeki diyalog ve kurumsallaşma girişimleri üzerinden yürümektedir. Bu politikanın en görünür aracı, 2006'da dönemin CDU'lu İçişleri Bakanı Wolfgang Schäuble öncülüğünde başlatılan Alman İslam Konferansı'dır. Konferansın amacı, devlet ile Almanya'daki Müslümanlar arasında sürdürülebilir bir ilişki kurmak ve Müslümanları dini ve sosyo-politik açıdan daha iyi entegre etmektir. Konferans, bugüne kadar farklı bakanlar döneminde varlığını sürdürmüştür.

Konferansın toplumsal katkısı sınırlı kalmıştır. İlk çalışma döneminin ikinci toplantısında başlayan tartışmalar hem hükümet yanlısı siyasetçileri hem de Müslüman örgüt temsilcilerini memnun edememiştir. Buna rağmen konferans, İslam din dersinin ve İslam ilahiyatının bazı eyaletlerde yer edinmesine katkı sağlamıştır. Eleştirilere göre Almanya'nın İslam politikası güvenlik (securitization) vurgusu taşımaktadır. Bu alandaki girişimlerin baş aktörü devlettir, kendi iradesiyle örgütlenen Müslümanlar değildir. Politikanın arkasında İslam korkusunun ve İslam'ın ötekileştirilmesinden siyasi kazanç sağlama eğiliminin bulunduğu da ileri sürülmektedir.

Bu politikanın ayırt edici yönü "Alman İslamı" vurgusudur. Kavram genellikle Müslümanların göç öncesi kültür ve geleneklerinden bağımsız, Alman kültürüyle uyumlu, liberal bir İslam anlayışını ifade eder. Hükümet yetkilileri Müslümanları bu yönde teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, Diyanet'in yurt dışı teşkilatlanmasının önündeki temel gerilim alanını oluşturur.

- **Fransa**

Fransa, devlet-din ilişkisini laiklik ilkesi çerçevesinde kurar. Devlet okullarında din eğitimi verilmez, dini yapılar ise ulusal kurallara sıkı biçimde bağlanır. Bu yaklaşımın iki ana ekseni vardır: yurt dışından gelen din görevlileri üzerindeki sınırlama ve dini okullar üzerindeki devlet denetimi.

İlk eksende Fransa, din görevlisi istihdamını dış etkiden bağımsızlaştırmayı hedeflemektedir. İçişleri Bakanı Gérald Darmanin, 1 Ocak 2024'ten itibaren yurt dışından gönderilen yeni imamların kabul edilmeyeceğini duyurmuştur. Karar, aralarında Türkiye, Fas ve Cezayir'in de bulunduğu ilgili ülkelere 29 Aralık tarihli bir mektupla bildirilmiştir. 1 Nisan 2024'ten sonra ülkede kalan, yurt dışından görevlendirilmiş imamlar da bu statülerini kaybedecektir. Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, 2020'nin başında bu yönde ilk sinyali vermiş ve Fransa'da yetişen imam sayısının artırılacağını belirtmişti. Dolayısıyla politika yalnızca bir kısıtlama değil, yerli din görevlisi yetiştirme hedefiyle de ilişkilendirilmiştir.

İkinci eksende devlet, özel dini okulları finanse ederek denetim altında tutar. Bu okulların finansmanının yaklaşık %85'i devlet tarafından karşılanmaktadır. Katolik okullarının devlet desteğinden yararlanmasına imkân tanıyan 1959 tarihli Debré Yasası, karşılığında ulusal eğitim programına uyumu şart koşmuştur. Bugün dini okullar belirli bir devlet müfredatını uygulamak ve her dinden öğrenci kabul etmekle yükümlüdür. Din eğitimine ise haftada yalnızca bir saat gibi sınırlı bir süre ayırabilirler. Bu okullar adlarında "dini" niteliği korusa da yapısal olarak Fransız devletinin eğitim anlayışına oldukça yaklaşmıştır.

Fransa örneği, devletin dini hayatı finansman ve istihdam üzerinden düzenleme yoluyla ulusal çerçeveye çektiğini gösterir. Bu tablo, Diyanet'in yurt dışı teşkilatlanmasında imam görevlendirme modelinin ev sahibi ülkelerde hızla daralabileceğini ve yerelleşme beklentisinin güçlendiğini ortaya koymaktadır.

1.5.Stratejik Tartışma

1.5.1. İki Model Arasındaki Tercih: İç Bürokrasi Olarak Kalma mı, Küresel Dini-Kültürel Diplomasi Yapısına Dönüşme mi?

Diyanet'in yurt dışı faaliyetleri için bugün iki ayrı kurumsal tasavvur vardır. Birincisi, Diyanet'i Anayasa'nın 136. maddesindeki konumuna uygun, genel idare içinde, öncelikle iç hizmet sunan bir kurum olarak korumayı savunur. İkincisi, yurt dışı teşkilatını özerk, bütçesi ve kadrosu ayrı bir dini-kültürel diplomasi aktörüne dönüştürmeyi önerir.

- İç bürokrasi olarak kalma modeli Bu modelin savunucularına göre Diyanet'in meşruiyeti, siyasi görüşlerin dışında kalan, laiklik ilkesiyle sınırlı bir kamu hizmeti kurumu olmasından gelir. Bu kimliğin dış politika aracına dönüşmesi, kurumun tarafsızlık iddiasını zedeler. Yurt dışında "devletin uzantısı" olarak görülmek, ev sahibi ülkelerde güvenlik kaygılarını ve hukuki kısıtlamaları tetikler. Avusturya'nın 2015 tarihli İslam Yasası'ndaki yabancı finansman yasağı, Fransa'nın yurt dışından imam görevlendirmesini sonlandırma kararı ve Almanya'da yerel imam yetiştirme baskısı bunun örnekleridir. Ayrıca iç hizmetle dış misyonun aynı bütçe ve personel havuzunda birleşmesi, hesap verebilirlik sorununu büyütür. Mevcut kapasite yurt dışı faaliyetleri yeterince izleyip değerlendirememektedir; yeni bir yapı bu eksikliği çözmez, ölçeği büyütür.

- Küresel diplomasi yapısına dönüşme modeli. Bu modelin savunucularına göre fiilî durum zaten kurumsal bir yapıyı aşmıştır. Diyanet; DİTİB, Türkiye Diyanet Vakfı ve Diyanet Center of America gibi uzantılarla dağınık ama geniş bir ağ işletmektedir. Bu ağın hukuki statüsü, finansmanı ve yetki sınırları belirsiz bırakılırsa hem riskleri yönetmek hem de fırsatlardan yararlanmak zorlaşır. Suudi Arabistan'ın Dünya İslam Birliği, Almanya'nın siyasi vakıfları ve Fransa'nın kültürel ağı gibi örnekler, dini ve kültürel temsilin kurumsallaştığı ülkelerin etkisini daha öngörülebilir biçimde yönettiğini gösterir. Ayrı bir yapı; özel bir mali yönetim, diplomatik koordinasyon, kendi personel rejimi ve uluslararası fonlara erişim imkânı sağlayabilir. Yumuşak güç yarışında bu esneklikten yoksun bir iç bürokrasi, diaspora ihtiyaçlarına da yeterince cevap veremez.

1.5.2. Yeniden Yapılandırmanın Olası Fırsatları ve Riskleri

- **Diplomatik düzlem**

Fırsat: Statüsü netleşmiş bir yapı, ev sahibi ülkelerle muhatap, öngörülebilir ve anlaşmaya dayalı bir ilişki kurabilir. Bugünkü belirsiz ilişkiler, geçici düzenlemelerin yerini kalıcı çerçevelere bırakabilir. Dışişleri, kültür ve din diplomasisi aktörleri arasında koordinasyon da güçlenir.
Risk: Açıkça bir diplomasi aracı olarak konumlanan yapı, ev sahibi ülkelerde "yabancı müdahalesi" söylemini besler. Avusturya'daki yabancı finansman yasağı ve Fransa'nın yurt dışı kaynaklı imam görevlendirmelerine son verme kararı, bu tepkinin hukuki karşılık bulabildiğini gösterir. Yapılandırma, mevcut cemaat ilişkilerini de kırılganlaştırabilir; cemaatler hem vatandaşlık ülkesinin hem Türkiye'nin beklentisi arasında sıkışır.

- **Mali Düzlem**

Fırsat: Ayrı bir bütçe kalemi ve mali yönetim yapısı, kaynak kullanımını görünür kılar ve performansa dayalı planlamaya imkân verir. Uluslararası ortaklıklar, hibeler ve vakıf gelirleri için kurumsal bir muhatap oluşur.
Risk: Kaynak büyüklüğü arttıkça denetim yükü de artar, oysa yurt dışı harcamalara ilişkin kamuya açık veri bugün de sınırlıdır. Daha büyük bir yapı, bu şeffaflık açığını kapatmadan genişlerse hesap verebilirlik sorunu derinleşir. Ayrıca külliye ve yatırım odaklı yapılar, sürdürülebilir işletme maliyetlerini bütçeye kalıcı bir yük olarak bırakabilir.

- **Kurumsal Düzlem**

Fırsat: Dağınık iştirak ve uzantılar tek bir hukuki ve idari çatıda toplanırsa, personel istihdamı, atama usulleri ve denetim standartlaşır. Yurt dışı görevlendirmeler, diaspora ihtiyaçlarına uygun uzmanlıkla yeniden tanımlanabilir.
Risk: Anayasa'nın 136. maddesindeki genel idare içindeki konum ve tarafsızlık vurgusu, özerk bir diplomasi yapısıyla bağdaşmayabilir. Yeni yapı, yetki çatışmaları ve ikili hiyerarşi yaratabilir; Diyanet'in iç hizmet kapasitesi ise bu dönüşümün gölgesinde kalabilir.

Bu üç düzlem birbirinden bağımsız değildir. Diplomatik güvenin kazanılması mali şeffaflığa, mali şeffaflık kurumsal bağımsızlığa, kurumsal bağımsızlık ise anayasal tarafsızlık iddiasına bağlıdır. Reformu savunanlar bu zinciri kurumsallaşma ile güçlendirilebilir görürken, karşı çıkanlar zincirin herhangi bir halkasının kopmasının tümünü zayıflatacağını düşünür.

1.6. Siyasi Perspektifler

- **Hükümetin Perspektifi**

Hükümete göre Diyanet'in yurt dışı faaliyetleri bir etki alanı kurma çabası değil, yurt dışındaki vatandaşa ve Müslüman topluluklara götürülen bir hizmettir. Hükümet bu hizmeti, dünyada ve Amerika'da Müslümanlara yönelik düşmanlığın yükseldiği bir dönemde daha da gerekli görür. Diyanet Center of America gibi merkezlerin önemi de buradan gelir. Köln Merkez Camii'ne bakışı da aynıdır. Caminin temeli atılırken protesto düzenleyen ve inşasına karşı çıkan çevreleri dar görüşlü bulur. Buna rağmen pek çok Alman siyasetçinin projeyi desteklemesini, DİTİB'in ve Türk toplumunun yanında yer almasını, itirazların kurumsal bir sorundan değil önyargıdan doğduğunun kanıtı sayar.

Hükümet, Diyanet'e yönelen eleştirileri bu önyargının iç siyasetteki karşılığı olarak okur. Ona göre Diyanet üzerinden aslında İslam'a saldırılmaktadır ve bu saldırının başında hac ibadeti gelir. Dünyanın en büyük organizasyonlarından birini ödül alacak düzeyde yürüten bir kurumun işi, hükümet açısından kendi insanına hizmettir. Suudi Arabistan'a kaç kez ve kaç kişiyle gitmek gerekiyorsa gidilecek, hacılar kazasız belasız evlerine ulaştırılacaktır. Hükümet, yurt dışı teşkilatı da bu hizmet anlayışının devamı olarak görür: vatandaş nerede yaşıyorsa din hizmeti de oraya ulaşmalıdır.
Kurumun meşruiyetini tarihsel bağlamla temellendirir. Diyanet Cumhuriyet'le yaşıttır ve Atatürk eliyle kurulmuştur. Bu nedenle kurumu yok sayan bir tutum, hükümetin gözünde Cumhuriyet'in kuruluş mantığını da yok saymaktır. Bütçe eleştirilerini ise gerçeği yansıtmayan iddialar olarak değerlendirir. Bütçedeki pay 2025'te yüzde 0,98 iken 2026'da yüzde 1,01 olarak gösterilmektedir ve bu bütçenin yüzde 95'i personel giderleri ile SGK primlerinden oluşur. Hükümet bunu savurganlığın değil, geniş bir hizmet kadrosunun maliyeti
sayar. Tarafsız bir kurumu ideolojik tartışmaların ve marjinal örneklerin gölgesinde bırakmak hükümete göre hiçbir vicdana ve insafa sığmaz.
Bu bakışta yurt dışı teşkilat, kurumun hizmet çizgisinden ayrı bir diplomasi yapısı olarak değil, onun doğal uzantısı olarak yer alır. Hükümet için tartışılması gereken, yapının yeniden kurgulanması değil, hizmetin ideolojik gerekçelerle gölgelenmesidir.

- **Muhalefetin Perspektifi**

Muhalefet, Diyanet tartışmasını önceliklendirme ve hesap verebilirlik sorunu olarak görür. Başkanlığa 2026 için ayrılan 174 milyar lira, İçişleri, Kültür ve Turizm, Dışişleri ve Ticaret dahil en az beş bakanlığın bütçesini geride bırakır. Ödenek, 2025'teki 130,1 milyar liraya göre yaklaşık yüzde 34 artmıştır. Muhalefete göre emeklinin açlık sınırının altında maaşla yaşadığı, gençlerin yurt dışına göçe zorlandığı ve vatandaşa sürekli kemer sıkma çağrısı

yapıldığı bir dönemde bu artış açıklanamaz. Bazılarının bütçesi her yıl artarak kabul görürken tasarruf yükünün yalnızca topluma bırakılması, kaynakların siyasi önceliklere göre dağıtıldığını gösterir.

Büyüklüğün yanında harcamanın hızı ve görünmezliği de muhalefetin itirazıdır. Muhalefetin sunduğu verilere göre 2026'nın ilk iki ayında 32 milyar 346 milyon lira harcanmış, günlük ortalama 548 milyon liraya çıkmıştır. Diyanet'in 2025 yılı mal ve hizmet alım bütçesi de 3,9 milyar liradır ve 126 üniversitenin 78'inin 2024 bütçesinin üzerindedir. Muhalefet, bu harcamaların kalem kalem açıklanmasını ister. Bağış, vakıf geliri ve diğer kaynakların bütçe dışında ne kadar tuttuğunun söylenmesini, Sayıştay denetiminin sıklığının ve kapsamının paylaşılmasını talep eder. Son on yıldaki artışın eğitim, sağlık ve sosyal yardım bütçeleriyle karşılaştırılmasını da ister. Toplam mali büyüklük bilinmeden bütçenin gerekçesinin sınanamayacağını savunur.

Bu tabloyu bir eşitlik sorunu olarak da okur. Kültür ve Turizm Bakanlığı altındaki Alevi-Bektaşi Başkanlığının bütçesi 643 milyon liradır ve Diyanet bütçesinin binde 4'üne bile ulaşmaz. Muhalefetin ifadesiyle nüfusun beşte birinden fazlasını oluşturan Alevi yurttaşların ibadet, cenaze ve inanç ihtiyaçları, makam araçları kadar önemli görülmemektedir. Devletin bir inanç hizmetini bu ölçüde öne çıkarması, tarafsızlık ilkesini zedeler.

Muhalefetin talebi, kurumun kaldırılması değil, bütçesinin şeffaf biçimde açıklanması, bağımsız denetime açılması, tasarruf ilkesine tabi tutulması ve diğer inanç gruplarıyla kamu kaynağı bakımından eşit mesafede durmasıdır.

1.7. Gündem Maddesine Dair Cevaplanması Gereken Sorular

1. Diyanet İşleri Başkanlığı yurt dışında din hizmeti vermeye devam etmeli midir?

2. Bu faaliyetin hedef kitlesi yalnızca yurt dışındaki Türk vatandaşları mıdır, yoksa tüm Müslüman toplulukları mıdır?

3. Yurt dışı teşkilatın temel işlevi din hizmeti sunmak mıdır, yoksa yumuşak güç ve dini-kültürel diplomasi aracı olmak mıdır?

4. Anayasa'nın 62. ve 136. maddeleri ile 633 sayılı Kanun'un 18/A maddesi, bugünkü faaliyetlerin hukuki dayanağı olarak yeterli midir?

5. DİTİB, ATİB, vakıflar ve külliyelerin Diyanet ile hukuki ilişkisi nasıl netleştirilmelidir?

6. Türkiye'den din görevlisi gönderme modeli sürdürülmeli midir, yoksa ev sahibi ülkelerde yerel din görevlisi yetiştirmeye mi geçilmelidir?

7. Yurt dışı faaliyetlerine ne kadar kamu kaynağı ayrılmaktadır ve bu kaynak bütçede ayrı bir kalem olarak görünür kılınmalı mıdır?

8. Yurt dışındaki yapılara aktarılan kaynak, Sayıştay veya başka bir bağımsız mekanizmayla nasıl denetlenmelidir?

9. Külliye ve yatırımların kalıcı işletme maliyetini kim, hangi kaynakla karşılamalıdır?

10. Mevcut ekonomik şartlarda yurt dışı faaliyetlere kaynak ayırmak, diğer kamu hizmetleri karşısında öncelikli midir?

11. Bu alana ayrılan kamu kaynağı, diğer inanç gruplarına ayrılan kaynakla birlikte düşünüldüğünde eşit mesafe ilkesiyle bağdaşmakta mıdır?

12. Avusturya, Fransa ve Almanya'daki kısıtlamalar başka ülkelere de yayılırsa mevcut finansman ve görevlendirme modelinin yerine hangi alternatif model konulmalıdır?

13. Yurt dışı teşkilat genel idare içinde bir bürokrasi olarak mı kalmalı, yoksa ayrı bütçeli ve kadrolu özerk bir diplomasi yapısına mı dönüştürülmelidir?

14. Özerk bir diplomasi yapısı, Anayasa'nın 136. maddesindeki laiklik ve tarafsızlık ilkesiyle bağdaşır mı?

15. Hangi model seçilirse seçilsin, mali şeffaflığı, bağımsız denetimi ve hesap verebilirliği güvence altına alacak asgari ilkeler nelerdir?

KAYNAKÇA

1. https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1/diyanet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi
2. https://www.jocress.com/dergi/turkiyenin-latin-amerika-aciliminda-bir-yumusak-guc-aktoru-olarak-diyanet-isleri-baskanligi20220429084425.pdf
3. https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/G%C3%B6rev%20ve%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20Y%C3%B6nergesi.pd
4. https://www.dokumentationsstelle.at/fileadmin/dpi/publikationen/Grundlagenbericht-ATIB.pdf
5. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/22358
6. https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/Documents/2026%20Performans%20Program%C4%B1.pdf
7. https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/Documents/2025%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf
8. https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y4/T7/WebOnergeMetni/0b725aba-222e-42c6-bbc5-e52a7c85fb77.pdf